

door Daniel FARASYN

Op 21 maart 1987 begon "Het Jaar van het Leefmilieu". Naar aanleiding van dit feit heeft de heer Daniel FARASYN een overzicht opgesteld van de milieuproblematiek te Oostende tussen 1775 en 1825.

Welke problemen waren er toen, welke werden aangepakt en welke niet, hoe werden ze aangepakt en hoe loste men ze op of probeerde men ze op te lossen ?

U zult merken dat er in feite niet veel veranderd is of zoals men gemeenlijk zegt : "Er is niets nieuws onder de zon".

Het jaar van..... In een recent verleden hebben wij er al heel wat gekend. Het pas voorbije 1986 was het ludieke jaar van het Bier. 1987 wordt het doodernstige jaar van het Leefmilieu.

Leefmilieu is een totaal nieuw woord. Gaandeweg verkreeg het in ons vocabularium, tijdens de voorbije decennia, volledig burgerrecht. Geen week gaat voorbij of de media vestigen onze aandacht op wat ons leefmilieu bedreigt : vervuiling van de bodem, van het water, luchtbezoedeling, lawaaihinder. Constant worden wij gesensibiliseerd, zoals dit nu heet, voor het behoud van een of ander natuur- of stedeschoon.

Leefmilieu, milieubeheer mogen moderne woorden zijn. In feite dekken zij zeer oude begrippen. Ook onze voorouders hadden maatregelen te treffen om de omgeving waarin zij leefden zo gaaf en gezond mogelijk te behouden. Hun problemen waren in dit opzicht anders gesteld, minder ingewikkeld dan de onze, maar voor hen toch even levensbelangrijk. Zij hadden zich, met de beperkte middelen waarover zij beschikten, ook te verdedigen tegen vervuiling en allerlei gevaren, die hun bestaan bedreigden. De zorg voor drinkwatervoorziening, riolering, brandbestrijding, zeekering e.a. die heden tendage goed georganiseerd niet meer tot de eigenlijke milieuproblematiek behoren, stonden bij hen centraal in de belangstelling. Milieubeheer was toen nog een lokale aangelegenheid waarmede het centraal bestuur zich meestal niet inliet.

In deze bijdrage willen wij nagaan welke milieuproblemen Oostende in de periode 1775-1825 aanpakte en welke niet. Tevens willen wij hierbij wijzen op de steeds groter wordende invloed, inzake initiatief en controle, vanwege de Centrale overheid in deze materie.

Interesse voor groene ruimten en natuurbehoud viel in deze periode in het Oostendse niet te bespeuren. Het duinengebied, dat de stadszone in het W. en het O. afzoomde, was een onbevolkt natuurgebied. Sinds het begin van de 17e eeuw was het plaatselijk met grashelm beplant, met het enige doel zandverstuivingen te reduceren en de duingordel aan te dikken tot een efficiënte zeekering ter bescherming van het achterliggende polderland. Dit lage vlakke land had zijn eigen problemen, die de stad onberoerd lieten. De ontoereikende waterafvoer was er de oorzaak van een endemisch voorkomende polderkoorts.

Het bestaan van luchtverontreiniging en reukhinder werd in de stad lijdelijk aanvaard. In de besloten ruimte van een versterkte stad kon men met dergelijke factoren bij de inplanting van industrieën moeilijk rekening houden.

Brouwerijen, zoals deze van de familie DEKNUYDT, de "St. Michiel" in de Brede Steeghersstraat - Louisastraat - even benoorden de Hoge Wacht, of de brouwerij "Het Lam" in het Z. van de huizenblok tussen de Kerk-, Witte Nonnenstraat en Groentemarkt, of nog "De Fortuyne" of "St. Jakob" konden hun weeë geuren van mout en sucroen vrijuit over de stad laten uitwalmen.

Zoutziederijen, zoals "De Bonte Os", in de St. Sebastiaanstraat, rechtover de Lijnbaanstraat of de "Grote Zoutraffinade" aan de Van Iseghemlaan tussen de Vlaanderen- en Louisastraat in, konden zonder veel reactie van de plaatselijke bevolking het roet voortkomend van hun stookinstallaties over de stad laten neerdwarrelen. Van stadswege kwam geen verzet tegen het vervuילend vervoer van zeewater dat, opgehaald uit de Open Kom - nu Mercatorsluis - in ondichte tonnen en dus druipend op de straatstenen, naar de zoutziederijen werd gebracht om er met het brute zout te worden gekookt.

Touwslagerijen waren gevestigd aan de binnenrand van de stadswallen. Dergelijke bedrijven hebben heel wat ruimte van doen om kemp tot touw te draaien. In hun buurt stonden de nodige teerstooven om de brandrisico's tot het minimum te herleiden. Beperkende maatregelen tegen stof- en reukhinder waren onbekend.

Evenmin viel er protest te noteren tegen de scheepswerven zolang zij in het Z. en buiten de stadswallen hun afval konden dumpen in de St. Katherienekreek. Wanneer echter de werven opgenomen werden in het eerste handelsdok, aan de noordkant ervan, deels op de terreinen gelegen aan de huidige Vindictivelaan tussen de Kapellestraat en de Dekenijstraat in, veranderde de zienswijze van het stadsbestuur i.v.m. vervuiling. Het stadsmagistraat trad op tegen de scheepsbouwers, die "de schaevelingen, spaenders ende strooy, dat aldaer geduerigh gebruyckt wordt" eenvoudigweg in het dok kipten. Ook met het stof, het lawaai en de rookwallen bij betering van schepen waren scheepskapiteinen, die met hun vaartuigen in de kom kwamen aanleggen, niet gelukkig. Bij de uitbreiding der handelsdokken, 1781-1783, werden de werven prompt naar het Z. van de derde Bassin overgebracht.

Tegen de bedenkelijke geur die stallingen konden verspreiden kon men moeilijk bezwaar aantekenen. Het bestaan van paardestallen, gebruikt door militairen of burgers moest er wel geduld worden. Evenzeer had men genoeg te nemen met de aanwezigheid van koeistallen in het N.W. van de stad tussen de Langestraat en de wallen, waar nu deels de Montmartrewijk gelegen is. Bewoners van de Langestraat waren ook niet opgetogen met de mestresten die ze voor hun woningen vonden wanneer het vee door de Westpoort gedreven werd naar het slachthuis, dat destijds gelegen was waar nu de Anglikaanse Kerk oprijst. En wat te zeggen over sommige beenhouwers, die tegen alle stadsreglementen in, stiekem, in huis toch dieren slachtten en het bloed in de stadsgreppels lieten vloeien.

In de stad aanvaardde men, misschien wel tegen wil en dank, rook en roet, stof en stank. Men troostte zich met de bedenking en de hoop dat de overheersende zeewinden hun zuiverende, verfrissende invloed in de rechtlijnige straten zouden laten gelden.

Vóór 1780 concentreerde het stadsbestuur zijn actie in zake milieubeheer uitsluitend op de zorg voor veiligheid en hygiëne voor de plaatselijke bevolking.

Bescherming tegen de zee was, voor een stad die buiten de kustlijn uitpilde, van primordiaal belang. Het onderhoud van de zeedijken

was echter aan de Provincie opgedragen. Alleen bij stormtij liet de stad de, door erosie bedreigde, dijkgedeelten bekleden met zeildoek en sloot de stadsriolen die op de stadsgrachten uitgaven zo zorgvuldig mogelijk af. Toch kwam het meer dan eens voor dat lage stadsgedeelten bedekt lagen met een vieze brij, van slib, zand, afval en drek, die bij hoge vloed van uit de te vol gelopen stadsgrachten in de stad was binnengestroomd.

Een ander gevaar, waaraan besloten steden bloot stonden was het uitbreken van brand. Om deze te bestrijden beschikte de stad over drie "brantspuytten" voorzien van "leeren darmen" en een dertigtal "leere brantseulen". Het blusmateriaal was tot 1782 opgeslagen in een houten loods op de "Coolmarkt" op de zuidelijke hoek van de Apestraat, nu Brabantstraat, en de Kapucijnenstraat. De directeur van de brandspuiten was een meestermetser, LENANCKER, die bij brand beroep kon doen op vrijwilligers.

Het stadsbestuur was in hoofdzaak bezorgd om de "Salubrité publique", het behoud van een gezond leefmilieu. De schrik voor het uitbreken van besmettelijke ziekten zat bij onze voorouders diep ingeankerd.

De bevolking vrijwaren van ziekten is een moeilijke opgave wanneer men niet beschikt over voldoende drinkwater noch over een degelijk rioleringsnet.

In het noordelijke stadsgedeelte, dat nagenoeg een derde van de stadsoppervlakte besloeg, kon men dank zij de aanwezigheid van een filtrerende zandlaag, goed drinkwater aanboren. In het resterende stadsgebied, waar turf- en kleilagen dicht aan de oppervlakte komen, trof men alleen brakwater aan, dat voor consumptie ongeschikt is. Men was dus hier verplicht regenwater in tonnen op te vangen of naar putten af te leiden. De brede waterputten, die in de vier zuidelijke bastions waren uitgegraven boden slechts water aan van zeer dubieuze kwaliteit. Bij langdurig droog en warm weder kwamen alle putten droog te liggen. Men was dan wel genoodzaakt water te halen in het Waterhuis, dat nu nog in gewijzigde vorm bestaat op de Z. hoek van de Vindictive-laan en het St. Pieters en Paulusplein. Dit water werd uit de Brugse Vaart gelicht en per schip naar de reservoirs van het Waterhuis gebracht. Schepen konden hier hun watervoorraad opdoen en burgers een ton water ophalen, alles natuurlijk tegen betaling. Bij vorstelijk bezoek werd helder bronwater uit Wijnendale voorzichtigheidshalve aangevoerd. Dit netelig drinkwaterprobleem werd eerst in 1923 definitief opgelost door aansluiting van het Bocqwater op het waterleidingsnet, dat in de tweede helft van de 19e eeuw geleidelijk tot stand kwam.

Met de afvoer van regen- en afvalwater was het in de 18e eeuw ook pover gesteld. De lage ligging en het gering hoogteverschil verhinderden de vlotte natuurlijke evacuatie van dit water. Echte rioleringen waren niet voorhanden. Dergelijk net werd onder druk van het toerisme eerst vanaf 1853-1854 aangelegd. Het water bleef dus stagneren of vloeiende af in de straatgreppels. Ondiep ingegraven houten of stenen buizen voerden hier en daar dit water af naar riolen die op verschillende plaatsen dwars door de wallen in de stadsgracht uitmondde. De open riool benoorden de huizen van de Cadzandstraat was als collector van vuil water de meest gekende. Het stilstaand water in goten en grachten veroorzaakte bij windstil weer heel wat narigheid. De stad baadde dan in een verpestende geur. Van een gezond leefmilieu was er geen sprake. De militairen die in vochtige kazernes waren gelegerd

beseften dit het best. Voor hen was Oostende in geen geval een opkikkerend kuuroord, wel een verziëkende strafkolonie.

Het ruimen van straat- en huisvuil werd door de stad verpacht aan de meestbiedende. Kort vóór 1780 was het ophalen van de "Straetmesch" in handen gegeven van een viertal nl. Livinus VERMEULEN en Joannes VERBRUGGHE uit Oostende, Livinus DETOLLE-NAERE uit Lovendegem en de schipper Adolphus HINTENS van het Sas-Slijkens, die voor het vervoer van het vuil buiten de stad te zorgen had. Onderling waren zij overeengekomen "datter op iedere elft van deze stadt om deselve te kusschen ende de vuyligheyt op raepen, niet min als drie menschen an sullen geemployeert ende gestelt worden ende wel meer dus noodt zynde ende alsoo zes mannen voor de geheele stadt om te beginnen met twee peerden ende twee waegens ofte carren oock op elck elt van de stadt ende meer is het noodt". Voor de ruimdienst waren dus minimum zes mensen en vier vuilniswagens ingezet. Ook het "ruymen der privaeten ofte secreten" hoorde bij hun exclusief recht. Omdat het product van beerputten een hoogwaardige bemesting voor de akkerbouw van het Houtland betekende, vondt dit een ruime afzet bij de "zandboertjes". Een ietwat landelijke geur ging in de straten wanneer open beervaten vervoerd werden naar het mest-schip, dat bij de werven gemeerd lag.

De handelsvaart mocht als de pijler beschouwd worden van het economisch leven in de stad, toch hield het contact met vreemde zeelui en goederen enig gevaar in voor de plaatselijke bevolking. Pest, cholera en andere "contagieuze sieckten" werden vooral binnengebracht door vreemde schepen. Enigzins verdachte schepen werden in quarantaine gesteld en afgezonderd gemeerd aan de monding van de Gauweloze in de geul. Liep het bericht binnen dat er in het Middellandse Zeegebied een besmettelijke ziekte heerste, dan werd aan de loodscorvette, die voor Oostende in zee kruiste bevel gegeven de aanwezigheid van schepen uit deze streken afkomstig onmiddellijk aan de stad te signaleren. In dit geval hijste men een rode vlag in de top van de mast van de loodsboot. Met een waarschuwingsschot van op de batterij van het Platformbastion werd duidelijk gemaakt dat het verdachte schip de geulzone niet mocht naderen op gevaar of door kanonkogels te worden gekelderd.

Om alle brand- en ontploffingsgevaar op schepen te vermijden was het verboden vuur te stoken aan boord van vaartuigen. Maaltijden voor bemanningsleden konden voorbereid worden in een kookhuis op de Kaai. Alle aan de Kaai aanleggende schepen hadden hun buskruit en munitie over te brengen naar een met palissaden omsloten magazijn gelegen in de uitgeholde bastion van de "Sluyse" of van de "Kercke", nu op de Oostkant van de Dekenijstraat.

In dit enigzins vastgeroest milieubeheer, waarin men vooral de bescherming van individu en gemeenschap tegen ziekten, van have en goed tegen brand en wateroverlast op het oog had, kwam in 1781 verandering.

- Watervervuiling, luchtverontreiniging en reukhinder werden als nieuwe milieuproblemen aangepakt.
- Initiatieven in dit verband gingen nu in hoofdzaak uit van de Centrale Regeringsraden.

Aanleiding tot verruiming van het milieubeheer was de planning vanuit Brussel en Wenen uitgestippeld om de havenkommen en de stad een aanzienlijke uitbreiding te geven. In een, tijdens de Amerikaanse Vrijheidsoorlog, tot vrijhavenstad gepromoveerd

Oostende verwachtte men immers een sterk verhoogde scheepstrafiek, een massale inwijking van vreemdelingen en de vestiging van nieuwe industrieën.

Zoals hoger vermeld werden in het kader van de strijd tegen de waterverontreiniging in de kommen, de scheepswerven naar het Z. van het derde dok overgebracht. Strengere verordeningen werden uitgevaardigd om de soms vergaande vervuiling in de dokken in te dijken.

Om de industriële luchtbezoedeling boven de stad te beperken, vatte de gewezen Oostendenaar, Thomas DEGRYSERRE, raadslid bij de Geheime Raad geworden, het plan op om bij de uitbouw van de stadsuitbreiding naar het Z. toe twee verschillende wijken op te richten. In zijn optiek moest op de gesloopte zuidelijke vestingen, tussen de St. Jozefstraat en de Keizerskaai, een moderne wijk tot stand komen van uitsluitend burgers- en handelshuizen, opgetrokken naar voorafbepaalde architecturale normen. De zone bezuiden de handelskommen, het latere Hazegras, was bestemd om uit te groeien tot een industriële wijk met woningen voor ambachtslieden en arbeiders.

Het verwijzen van alle nieuwe industrieën naar het Hazegras bleek na korte tijd een onhoudbare stelling te zijn. De vredesverdragen van 1783, die een einde stelde aan de Amerikaanse Vrijheidsoorlog, brachten de Oostendse plannen in de war. Om de verdere bouwpolitiek te stimuleren was men van oordeel dat "on ne doit pas trop gêner les vues et projets des négociants pour ne pas les détourner de bâtir surtout dans les circonstances actuelles de la paix ou le commerce n'est plus si abondant, ni si lucratif que pendant la guerre". Hierbij kwam nog het feit dat bij de gevoelige daling waargenomen in de scheepstrafiek en de handelsomzet groot-financiers uitkeken naar een alternatief voor hun kapitaalinzet en verhoogde belangstelling betoonden voor visserij en voor industrie. Het Hazegras kon echter zeer weinig plaats bieden voor het optrekken van industriële gebouwen. Het grootste gedeelte ervan was pas opgehoogd met zand en slib afkomstig van het uitdelven van de nieuwe kommen en kon als bouwgrond niet in aanmerking komen. Alleen aan de noordelijke rand kwamen enkele bouwrijpe gronden voor. Vanaf 1784 konden enkele vervuilende bedrijven hier een plaats vinden. Dit was o.m. het geval met een traankokerij en een stedelijke stortbelt, die een plaats kregen toegewezen aan de zuidkant van de Amerikaanse Kreek tussen de suatiesluis van de St. Katherinepolder en de oesterbank van DE LOOSE. Ook hiertegen rees heftig protest op van groothandelaars die bang waren dat thee en kaneel opgeslagen in het nieuw magazijn tussen de Visserskom en het eerste handelsdok door stank bedorven zouden geraken. In 1785 liet de stad de stortbelt overbrengen naar de Polderstraat in de buurt van de Keizerspoort. Eerst in 1789 kon men met de aanleg beginnen van touwslagerijen bezuiden de Lijndraaiersstraat op terreinen waar nu de kazerne van de Zeemacht staat.

Het is duidelijk dat in deze omstandigheden Th. DEGRYSERRE zijn oorspronkelijk plan van aanleg moest wijzigen en de opbouw van industrie in de Nieuwe Stad benoorden de Bassins moest toelaten.

De invloedrijke Schotse bankier HERRIES was de eerste die dergelijke bouwvergunning verkreeg. Hij had in augustus 1782 een groot perceel op de Z.W. hoek van de Christine- en de St. Jozefstraat aan een spotprijs aangekocht. Niemand in de stad had

aangedurf hierop een hoger bod in te dienen. In 1784 liet hij hier een grote suikerraffinaderij optrekken naar een plan, dat met toestemming van hogerhand aanzienlijk afweek van de vroeger voorgeschreven normen.

In hetzelfde jaar 1784 bekam D. PIETERS de toelating om een brouwerij op te richten aan de Z. kant van de St. Jozefstraat tussen de Werfstraat - H. Serruyslaan - en de Aartshertoginnesstraat, op een terrein aangekocht in februari 1782. Het werd de brouwerij "De Dubbele Arend".

Th. DEGRYSERRE zocht met alle mogelijke middelen de sterk vervuilende zoutziederijen uit de noordelijke zone van de "Nieuwe Stad" te weren. Systematisch verwees hij deze bedrijven naar het Hazegras. Brussel steunde niet langer zijn bouwpolitiek. Op 3 januari 1785 verscheen een dekreet waarin bepaald was dat "Nous entendons que tous ceux qui on déjà acheté ou achèteront encore du terrain dans la nouvelle ville pour y construire telles raffineries puissent exécuter cette construction sans aucune difficulté et sans égard à l'opposition que les propriétaires et occupants des terrains et bâtiments voisins pourraient vouloir leur faire. Nous vous chargeons de faciliter ces sortes de construction autant qu'il sera possible". De volgende dag, 4 januari 1785, liet DEGRYSERRE, zeer tegen zijn zin, aan het Oostends magistraat weten "qu'il était libre à quiconque d'ériger dans la nouvelle ville des salines".

Zo kon J.B. DE LOOSE, uit Gent, reeds eigenaar van de Oesterbank, een zoutraffinaderij inplanten te midden van de blok tussen de Albertstraat - nu Euphr. Beernaertstr. - de Werfstr. - nu H. Serruysl. - de Aartshertoginnesstr. en de Keizerskaai - nu Vindicativalaan - samen met een groot pakhuis dat op de Werfstr. uitgaf. Andere kleinere ambachtelijke bedrijven zouden weldra achter de huizen van de noordelijke wijk van de nieuwe stad oprijzen.

Strict geplande urbanisatie en bewust milieubeheer hadden ten dele de plaats moeten ruimen voor bouwpromotie en industrialisatieprojecten met alle gevolgen van dien.

Aangestoken door de Industriële Revolutie, die in Engeland ontstaan was en op het West-Europees continent tot ontwikkeling kwam nam Frankrijk, vooral tijdens de Napoleontische periode, een reeks voorzorgsmaatregelen i.v.m. de inplanting van nieuwe industriële bedrijven om de bevolking van hinderlijke geuren te vrijwaren.

Hiermede werd ten dele de basis gelegd van een nieuwe wetgeving inzake milieubeheer die niet langer uitging van lokale instanties maar wel van de nationale overheid. Vermits België in 1795 bij Frankrijk werd geannexeerd waren deze wetten ook in ons land van kracht.

Van uit het paleis van Fontainebleau vaardigde Napoleon I op 15 oktober 1810 een keizerlijk decreet uit "relatif aux manufactures et ateliers, qui répandent une odeur insalubre ou incommode".

Hinderlijke bedrijven werden in drie categorieën ingedeeld. In de eerste groep werden deze ondergebracht, die omwille van reukhinder niet in de nabijheid van woonagglomeraties mochten ingericht worden. Dit was o.m. het geval met varkenskwekerijen, slachthuizen, lijmfabrieken, leder-, karton-, verf- en vernisfabrieken, opslagplaatsen van voden. Bouwvergunningen voor deze instellingen werden alleen na grondig onderzoek door de centrale overheid verleend. Tot de tweede groep hoorden bedrijven die wel

bij woonkernen mochten gebouwd worden voor zover zij de buurt niet te veel reukhinder bezorgden, bv. jeneverstokerijen, kaarsen- en tabaksfabrieken, zijdespinnerijen, metaalsmelterijen en... koeistallen. Bouwvergunningen werden voor deze afgeleverd door de prefect van het departement. In de derde groep werden de bedrijven samengebracht die in woongebieden konden neergezet worden maar onder politietoezicht bleven, bv. brouwerijen en zeepfabrieken. Tot de bouw van deze kon worden overgegaan na Kommer- en baatonderzoek en met toelating van de burgemeester. Een aanvullend decreet verscheen op 22 november 1811 waarbij visoliefabrieken in de eerste groep terecht kwamen en zoutrafinaderijen, kaasopslagplaatsen in de derde groep gerangschikt werden.

Deze wetgeving bleef van kracht ook tijdens het Hollands Bewind. Zo kreeg André VAN ISEGHEM in 1815 de toelating om zijn kaarsenfabriek uit de Kerremelkstraat - nu Christinastraat - over te brengen naar de Oostkant van de St. Thomasstraat - nu Kapellestraat. Hier had Adrien CORNELIS tot 1803 reeds een kaarsenfabriek uitgbaat, waar voorheen een kopersmelterij had gestaan.

Casimir VALCKE mocht in 1819 zijn kaarsenfabriek oprichten achteraan in de tuin van zijn huis op de Oostzijde van de St. Jorisstraat, aan de boord van de stadsgracht, naast de reeds bestaande kaarsenfabriek van de We BELPAIRE.

MAC LAGAN en JANSSENS konden het klaarspelen om in 1822 tijdelijk een lijmfabriek op te zetten op het Oude Mijnplein.

MAC LAGAN bekwam echter niet in 1818 de vergunning om in de vervallen suikerraffinaderij aan de St. Jozefstraat een visoliebedrijf onder te brengen. Evenmin mochten DE BARSÉE in 1818 en RYCKAERT in 1822 een kaarsenfabriek opzetten, de eerste in de Kattestraat - nu Vlaanderenstraat - de tweede in de Lijnbaanstraat. Toentertijd hield men blijkbaar rekening met de negatieve adviezen van omwonenden.

Milieuproblemen en milieubeheer kenden aldus binnen onze stad in de periode 1775-1825 een merkwaardige tweevoudige evolutie :

- de tussenkomst van het Centraalbestuur in het zoeken naar oplossingen ter bescherming van de bevolking wordt een dominant gegeven,
- nieuwe problemen duiken op, vooral reukhinder, veroorzaakt door een toenemende industrialisatie.

Het overzicht van de milieuproblematiek die Oostende beroerde tussen 1775 en 1825 maakt slechts een zeer lokale en in de tijd zeer beperkte weergave uit van een reeks problemen die overal en altijd hebben bestaan en zullen bestaan.

Een prangende vraag blijft het nu in 1987 gesteld. In hoeverre zijn individuen en collectiviteiten in een overgeürbaniseerde en overgeïndustrialiseerde wereld bereid om een deel van hun vermeende welvaart op te offeren aan echt welzijn.

FOTOBLOEDZIJDEN

Fotobladziden van reeds verschenen Platennummers zijn te koop in onze Museumshop aan de prijs van 5 Fr !!